

BESSENYEI JÓZSEF (Miskolc)

A Miskolci Egyetemen akkreditált szövegtudományi PhD (doktori) program rövid ismertetése

A program témája a szöveg mint a tudományos kutatás tárgya és eszköze a történelemtudomány, az irodalomtudomány és a rokon tudományok (művelődéstörténet, tudománytörténet stb.) területén. A szöveg keletkezésének, fennmaradásának, feltárásának, közzétételének és felhasználásának története, elmélete és gyakorlata. Vezetője Kulcsár Péter professzor.

A történelem- és irodalomtudomány számára a kezdetektől, e diszciplínák létrejöttétől a legfontosabb eszköz és egyben a kutatás egyik legfontosabb tárgya a szöveg. Ennek megfelelően mindkét tudományág különös gondot fordít a szöveg mint forrás megismerésére és közzétételére, ezzel párhuzamosan a szövegekkel és tudományos igényű kiadásokkal kapcsolatos textológiai problémák feltárására és megoldására.

Noha tehát a szövegkiadás gyakorlata és elmélete, a textológia több ezer éves múltra tekint vissza, és roppant mennyiségű eredményt produkált, a szöveg sajtóképpeni tudománya mind a mai napig világszerte is gyermekcipőben jár, Magyarországon pedig a szöveg keletkezésének, fennmaradásának, feltárásának, közzétételének és tudományos célú alkalmazásának komplex kutatására még kísérlet sem történt soha. A részmunkálatok egymástól elszigetelten vagy alkalmi kapcsolatban folynak, az elmélet a gyakorlati tevékenység mellékterméke. Az oktatás hagyományosan szétszórt és esetleges, intézménnyel nem rendelkezik, többnyire egy-egy konkrét szövegkiadáshoz kötött. Ennek következtében az eredmények és tapasztalatok általánosításához szükséges át- és kitekintésnek még a eredményét sem nyújtja, az igényét sem kelti fel. Még a kritikai igényű kiadások sajtó alá rendezője is minden egyes alkalommal előlről kezdi a közlés elméleti alapjainak lefektetését, módszereinek kidolgozását, véletlenszerűen követve egy-egy mintát. Ilyen körülmények között magától értetődik, hogy a kiadványok színvonala egyenetlen. Nem alakult ki összhang a szövegre mint forrásra irányuló kutatások és teóriák, meg az utóbbi évtizedekben rohamléptekkel előrehaladó szemiotika között sem. E külső és belső szeparálódáshoz járul az informatikától való különállás, mely pedig elméleti téren új megközelítési módokat, gyakorlati téren új lehetőségeket biztosíthatna a forrásszövegek történelem- és irodalomtudományi hasznosításához. Ezenközben szórványos kísérletek jelzik az ifjabb generációknak azt a kívánságát, amely a forrásszövegnek mint tudományos objektumnak több oldalú megközelítésére, modernebb eszközökkel történő kezelésére, a textológia tágabb környezetbe való beillesztésére irányul.

E széttagoltság és elszigeteltség felszámolása olyan szakemberek kiképzése útján valósítható meg, akik a szöveg komplex vizsgálatához szükséges valamennyi fontosabb elméleti és gyakorlati eszközzel rendelkeznek, látják azt a fizikai, társadalmi és történeti teret, amelyben a szöveg keletkezett, elhelyezkedik és hasznosul, ismerik azokat az utakat, amelyekkel megközelíthető, azt a technikát, amellyel kezelhető, és tisztában vannak azzal, hogy

a szövegvizsgálat eredményei hogyan plántálhatók bele a tudomány egyetemébe. Az így képzett szakember előtt út nyílik a szöveghez kapcsolódó bármely hagyományosan gondozott részterület magas szintű, elméletet és gyakorlatot egybefogó művelésére. Ennek következtében a textológia praktikuma a jelenleginél összehasonlíthatatlanul magasabb színvonalra emelkedik, másik oldalról viszont lehetővé válik az alapképzésben megszerzett ismereteknek egy különös szempontból való megközelítése, a történelem- és irodalomtudomány más szemszögéből nem látható belső és külső összefüggéseinek felismerése és feltárása. A speciális képzés tehát hasznosan járul hozzá a történelemtudomány, az irodalomtudomány és rokon tudományaik (a művelődéstörténet, a tudománytörténet és a többi) magas szintű és új eredményeket teremtő műveléséhez.

E koncepció társadalmi támogatottsága is érzékelhető. Az utóbbi két évtizedben – mint egy százéves szünet után – nagy erővel tört fel az igény a történelmi és irodalmi szövegek színvonalas kiadása iránt. Ennek több egybejárás oka van. Ez természetes reakciója a legutóbbi hosszú időszak ideológiára orientált szellemiségének, amely nagyobb gondot fordított a szövegek értelmezésére, mint pontos közzétételükre. Ezzel egyidejűleg a 19. század jelentős eredményei (impozáns forráskiadvány-sorozatok stb.) elavultakká váltak. Ugyanakkor megszorodott a közreadandó szövegek száma, mert kül- és belföldön jó néhány korábban hozzáférhetetlen dokumentumörző intézmény megközelíthető lett. Megnyílt továbbá a lehetőség arra, hogy a hazai szakembergárda nemzetközi vállalkozásokba is bekapcsolódjék, illetve nemzetközi érdeklődésre számot tartó szövegeket publikáljon. Mindez a szövegkiadás iránti érdeklődés élénküléséhez és a textológiai tevékenység felértékelődéséhez vezetett, úgyannyira, hogy ma már nemcsak egyes intézmények tekintik ezt fontos feladatuknak, hanem kifejezetten erre szakosodott, üzleti vállalkozásként működő kiadók is alakultak, jelezvén a társadalmi igényt. A tudományos minősítés történetében első ízben az 1990-es évek elején sor került kritikai kiadás elismerésére. Ezzel együtt azonban a másik oldalon egyre jobban lábra kap a dilettantizmus.

Felvetődött tehát az igény a szövegtudomány hazai centrumának megteremtésére, amely elméleti szinten kapcsolódik a textológia magyarországi és nemzetközi vállalkozásaihoz, és egyben olyan posztgraduális képzési hely, amely a gyakorlati munkát elméleti alapokon végző szakembereket felkészíti.

A szövegtudomány oktatása iránti igény szerencsésen esik egybe a hazai tudósképzés új szervezeti kereteinek kialakulásával, ugyanis a szövegtudomány oktatása csak posztgraduális formában oldható meg. A kurzust azok a hallgatók végezhetik el sikerrel, akik a magyar múlt kulturális értékei fölött egyetemi szintű áttekintéssel és bizonyos fokú nyelvismerettel rendelkeznek, akik legalább tanulmányaik során találkoztak már forrásszöveggel, és akik a kutatói pályát életcéljuknak tekintik.

Ennek a képzési központnak mind idehaza, mind a nemzetközi mezőnyben jelentőséget ad az a tény, hogy a szövegtudományi kutatások a világon mindenütt a gyakorlat mellékágaként folynak, Magyarországon pedig egyáltalán nincs olyan intézmény, amely ezt a feladatot a maga komplexitásában ellátná, és egységes rendszerben oktatná az alább bemutatásra kerülő oktatási koncepcióban meghatározott szakterületeket.

A program oktatási koncepciója a magyarországi írásbeliség különböző szövegtípusainak megismerésére és kezelésére irányul, az elméleti képzés és a gyakorlati alkotómunka

szoros egységére és egyidejűségére épül. A történeti, teoretikus és módszertani ismereteket eredetükben és alkalmazásukban mutatja és gyakoroltatja be, a hagyományos és modern technika használatával együtt.

A kurzus tantervben rögzített előadásokból és gyakorlatokból, valamint egy-egy kérdéskör meghívott szakemberei által tartott speciálkollégiumokból (szeminárium) áll, hat félévben, félévenként 12 óra elméleti és 30–42 óra gyakorlati foglalkozással, különös tekintettel a számítógép alkalmazására.

A kurzus indulásakor minden hallgató kap egy magyar és két, választhatóan latin vagy német nyelvű szöveget, amelyet a gyakorlati órákon és önálló munkája során kiadásra alkalmas, „nyomdakész” kéziratrá kell kidolgoznia. A tantervben rögzített előadásokon, a speciálkollégiumokon, valamint a magyar tárgyú gyakorlatokon való részvétel kötelező, a latin vagy német tárgyú gyakorlat kötelezően választható. A kis létszámra való tekintettel a később felvételt nyerő hallgatók a soron levő tanegységnél kapcsolódnak be a tanfolyamba.

A program részletes tanterve a következő:

I. félév

Szövegismeret I.		12 óra előadás
Nyomtatványolvasás	– magyar	12 óra gyakorlat
	– latin	
	– német	12 óra gyakorlat
Speciálkollégium		6 óra szeminárium

II. félév

Szövegismeret II.		12 óra előadás
Kéziratolvasás	– magyar	12 óra gyakorlat
	– német	12 óra gyakorlat
	– latin	12 óra gyakorlat
Kodikológia, diplomatika		
Speciálkollégium		6 óra szeminárium

III. félév

Szövegismeret III.		12 óra előadás
Nyomtatványmeghatározás		12 óra gyakorlat
Könyvtár- és levéltárhasználat		12 óra gyakorlat
Speciálkollégium (szövegismeret)		6 óra szeminárium

IV. félév

Textológia I.		12 óra előadás
Textológia	– magyar	12 óra gyakorlat
	– latin	
	– német	12 óra gyakorlat
Speciálkollégium		6 óra szeminárium

V. félév

Textológia II.		12 óra előadás
Textológia	– latin	
	– német	12 óra gyakorlat
Számítógépes szövegfeldolgozás		12 óra gyakorlat
Speciálkollégium		6 óra szeminárium

VI. félév

Textológia III.		6 óra előadás
Szövegkiadás		6 óra előadás
Szövegkiadás		12 óra gyakorlat
Szerkesztés		12 óra gyakorlat
Speciálkollégium		6 óra szeminárium

Kurzusleírások:

I. Szövegismeret

A jel, az üzenet (message), az írás, a szöveg, a szövegmű. Az irodalmi forma. Szövegelmélet. Irodalomszociológia. A forrásszöveg tipológiája és formái. Fennmaradásának módjai és eszközei. Könyv- és írástörténet, a helyesírás története, a nyelvjárás. A kézírás (paleográfia, történeti grafológia), a kézirat (kodikológia, diplomatika). A nyomtatás és a nyomtatvány. Egyéb információhordozók és médiumok. A szöveg tárolása és lelőhelye (könyvtár, levéltár). A felkutatás módszerei és eszközei. A szövegismeret segédletei.

II. Textológia

A filológia és története. A szöveg olvasása, megértése, értelmezése, minősítése (a forráskritika), magyarázata, javítása, a segédletek kezelése. A textológia története és iskolái. Intézmények és orgánumok. A szöveg reprodukálásának lehetőségei, formai megoldásai és tartalmi követelményei. A reprodukálás technikai eljárásai és eszközei.

III. Szövegkiadás

A publikálás története, elvei, formái, technikája, intézményei, szervezése. A szöveg számítógépes feldolgozása, tárolása, publikálása. A szerkesztés. A kiadói tevékenység. A szövegtudomány etikai és jogi vonatkozásai.

Speciálkollégiumok

Kódextörödékek, nyomtatványok meghatározása, grafológia, papír, könyvkötés, nyomdai ismeretek, indexelés, kiadói tevékenység.

A vizsgák

A kurzus folyamán a hallgatónak a Szövegismeret és a Textológia tantárgyak III. részének befejezése után kell vizsgát tennie az illetékes előadók egyike előtt, ekkor az elsajátított elméleti ismeretekről ad számot. A VI. félév végére latin vagy német, valamint angol

és egy világnyelvből középfokú nyelvvizsgálóval kell rendelkeznie, és be kell nyújtania disszertációját. Ezután kerül sor a doktori szigorlatra, amelyen a szövegtudomány teljes elméleti, történeti és metodológiai ismeretanyagának kellő mérvű elsajátítását kell bizonyítani.

A kurzus a disszertáció megvédésével fejeződik be. A disszertáció minősítése, illetve megvédése során az elkészített kritikai szövegkiadás színvonala, valamint a csatlakozó szövegtudományi feldolgozás (értekezés) önállósága és tudományos újdonságértéke kerül mérlegelésre.

A program tudományos célja magyar és latin vagy német nyelvű történelemtudományi, irodalomtudományi, művelődéstörténeti, tudománytörténeti és rokon területekhez tartozó közép- vagy újkori kéziratos vagy nyomtatott forrásszövegek kritikai kiadásának sajtó alá rendezése a szöveg elolvasásától a nyomdakész kézirat elkészítéséig, a szövegkiadás szövegtudományi tanulságainak tanulmányos szintű, és az „értekezés” műfajának formailag is megfelelő feldolgozásával.

A konkrét szövegek a hallgató felkészültségétől, nyelvtudásától, érdeklődési körétől és távlati terveitől függően kerülnek kiválasztásra, figyelemmel a szaktudományosság szükségleteire is.

A kurzus infrastrukturális feltételeit részben a Karon működő textológiai műhely biztosítja, s annak keretei között lehetőség nyílik a legjobb munkák publikálására, és a szélesebb körű szakmai közvélemény elé terjesztésére. Ennek visszhangjából a kurzus eredményessége lemérhető lesz. Emellett a publikálás lehetősége minden bizonnyal ösztönözni fogja a hallgatókat.

A program személyi feltételei az indulástól fogva többször változtak. A program vezetője Kulcsár Péter egyetemi tanár (DSc). A programban résztvevő vezető oktatók: Besenyei József, Heltai János, Tóth Péter.